

DOSYA-GÖZLEM VE GÖRÜŞ**"ÜNİVERSİTE" ÜZERİNE NOTLAR**

Faruk ALPKAYA*

1. 'Üniversite'nin bir özü olduğunu söyleyebilir miyiz? Tarih boyunca değişmeyen, ama farklı görünümlere bürünen bir öz. Antik Yunan'daki kurumlardan Ortaçağ üniversitelerine, ilk İngiliz üniversitelerinden Napolyon reformu sonrası Fransız üniversitelerine, oradan YÖK sistemindeki Türkiye üniversitelerine uzanan çizgide değişmeyen bir öz! İdeal biçimini Platon'un idealar dünyasında ya da Von Humbolt'un üniversite tasarımı, Harvard'ta ya da Oxford'da, ODTÜ'de ya da Sabancı Üniversitesi'nde bulan bir öz. Bu soruyu Platon'a sorsaydık, alacağımız yanıt bir üniversite ideasının olduğu, ama biz insanların buna ulaşamayacağı ve mağaranın duvarına yansıyan gölgelerle yetinmemiz gerektiği olurdu. Bugün kimse, en azından açık açık Platon gibi düşünmüyor. Gerçek dünyanın içinde yaşadığımız dünya olduğunu inkar eden akli başında birini bulmak çok zor. Bugün o ideanın dünyada belli bir zaman ve yerdeki bir kurumda vücut bulduğu söyleniyor ve oradan yola çıkılarak bugün içinde bulunulan kurum savunuluyor ya da eleştiriliyor. İdeanın yani gerçek olanın içinde yaşadığımız dünyanın dışında bulunduğunu söylemek ile gerçek 'üniversite'nin şu ya da bu kurum olduğunu söylemek çok mu farklı?

2. 'Üniversite' yalnızca bir kavramdır ve bütün kavramlar gibi bize belli olanaklar ve sınırlılıklar sunar. Bu kavramın işaret ettiği kurumlar ise tarih içinde oluşmuşlardır ve farklı coğrafyalarda farklı biçimler almışlardır. Üniversite kavramının tarihselliğini, dolayısıyla sınıfsallığını görmezden gelerek söz almaya kalkışmak, üniversite kavramında değişmeyen bir öz aramak bizi Platon'dan ancak bir parmak öteye götürür. 'Üniversite'nin eğer bir özü varsa, tarih içinde o da değişmiştir.

3. Üniversite adını taşıyan ilk kurumlar X. yüzyıldan sonra Avrupa'da ortaya çıkıyor. Ortaçağ kentlerinde lonca halinde örgütlenen öğrenciler kendilerine hocalar tutuyorlar, ya da lonca halinde örgütlenen hocalar paralı öğrenci topluyorlar. Bu kurum, feodal toplumun imtiyazlara dayanan mozaik yapısı içindeki taşlardan birisi yalnızca. Bu dönemde bir 'üniversite' açabilmek için yörenin kilisesinden ve kent yönetiminden izin almak gerekiyor. Dolayısıyla, kuramsal tercihinize göre, feodalizmin olgunluk döneminin ya da kapitalizmin ilk tomurcuklandığı dönemin bir ürünü olarak tanımlamak mümkün bu 'üniversite'leri. Bu 'üniversite'lerin temel işlevi 'laik' bilgiye sahip insanlar yetiştirmek. Bu 'üniversite'lerde belli bir ücret

karşılığı öğrenim görülüyor. Bu 'üniversite'lerin hocaları ücret karşılığı çalışıyorlar. Süreç içinde, bu kurumlar yeni bir sınıfın, burjuvazinin ideolojisini üretme ve aktarma işlevini üstleniyor ve var olan ideolojik ve kurumsal yapılar ile çatışmaya giriyor.

4. İlk burjuva devrimleri olan İngiliz ve Amerikan devrimleri Ortaçağ üniversitelerinde büyük değişiklikler yapmamıştır. Ancak Fransız Devrimi'nin etkileri sarsıcı olmuştur. Eski Rejim'in topyekun tasfiyesini amaçlayan Yeni Rejim, ulus-devleti oluştururken Napolyon Reformu olarak adlandırılan düzenlemelerle üniversiteleri de kökten değiştirmiştir. Bu dönem bütün insanlığın çıkarını savunduğunu öne süren burjuvazi, kendi egemenliğini kamu yararı adı altında gizlerken, üniversiteleri de birer kamu kurumuna dönüştürmüştür. Bu kamu kurumunda çalışan hocalar ise, Eski Rejim'den kalan bazı imtiyazlarını korumalarına karşın birer kamu ajanı yani devlet memuru haline gelmişlerdir. Öğrenciler, kapitalizmin gelişmesine bağlı olarak, gittikçe daha büyük oranda üniversite eğitimi ücretsiz almaya hatta barınma, beslenme ve sağlık gibi eğitim dışı alanlarda devlet desteğinden yararlanmaya başlamışlardır.

XIX. yüzyıl ve XX. yüzyılın büyük bölümünde egemen olan bu üniversitelerin yaşadığı en köklü değişimlerden biri de kurumun işlevine ilişkin olanıdır. Bu dönemin üniversiteleri öğretim ve araştırma işlevlerini birarada yerine getirmeye çalışmışlardır. Bu iki işlev kendini nitelikli insan yetiştirmek (bilgi aktarmak) ve bilim üretmek biçiminde göstermiştir. Ancak, süreçte bu iki işlevin birbirine oranı da değişmiştir. Üniversiteler yaygınlaştıkça bilgi aktarma işlevi bilim üretmenin önüne geçmeye başlamış ve bu üniversitelerin örgütlenişine de yansımıştır. Bu açıdan XIX. yüzyılın başından XX. yüzyılın son çeyreğine tek tek üniversiteleri ele aldığımızda ağırlığın temel bilimlerden uygulamalı bilimlere nasıl kaydığını, fen ve edebiyat fakültelerinin sayısı olmasa da önemi azalırken mühendislik ve işletme fakültelerinin nasıl çoğaldığını ve önemlerinin arttığını izlemek şaşırtıcı olabilir.

5. Dünya kapitalist sisteminin 1970'lerin başındaki krizi ve krizi izleyen daralma dönemi yalnızca bir uzun dalganın sonunu değil, kapitalist sistemdeki yapısal dönüşümlerin başlangıcını da gösteriyordu. Kapitalist gelişmenin doruğuna çıktığı, burjuvazinin vaat ettiklerini gerçekleştirmek üzere olduğu yargısının alabildiğine yaygınlaştığı 1945-1970 arası dönem, aynı zamanda üniversitelerin de altın çağı oldu. 1968 başkaldırısı üniversitelerin geçmişten

* Dr., AÜ Siyasal Bilgiler Fak. Öğretim Görevlisi

devraldığı imtiyazların kurumun bütün bileşenlerini kapsayacak şekilde yaygınlaştırılması, öğrencilere yapılan katkılarının artırılması taleplerinin genel toplumsal taleplerle birleştiği bir dönüm noktasıydı ve yenildi.

Yenilginin etkileri umulandan daha yaygın ve derin oldu. Bütün sistem değişmeye başladı. Üniversiteler de, kapitalist sistemin genel dönüşümüne ayak uydurdu, ama üniversite dışı çevrelerin özellikle de burjuvazinin talepleri doğrultusunda. Yaşanan teknolojik gelişmeler sermayenin organik bileşiminin sabit sermaye yatırımları lehine değişmesine, bu da kar oranının düşmesine yol açmıştı. Burjuvazi o güne kadar yaratılan birikime ve çalışanların toplumsal uzlaşma karşılığı kazandığı haklara saldırmaya başladı. Eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik bu alanların başında geliyordu. Üniversiteler bu saldırının da etkisiyle bütün dünyada krize girdi. Bir devlet kurumu olarak burjuvazinin ihtiyacı olan teknolojik gelişmeyi genel kaynakları kullanarak yaratan ve üretim sürecinin ihtiyacı olan nitelikli insan gücünü yetiştiren üniversite artık işlev değiştirmeliydi. Bu işlev değişikliği aynı zamanda yeniden yapılanma anlamına geliyordu.

6. Bir kurum olarak üniversite, modernliğin bir sonucudur. Osmanlı İmparatorluğu'nda üniversite, devletin siyasal elitinin modernleşmeyi seçmesi ve bu yönde çaba göstermesi sonucu ortaya çıkmıştır. İlk yüksek öğretim kurumlarının nitelikli insan gücü yetiştirmeyi amaçlayan okullar olması bu açıdan kaçınılmazdır. Nitelikli insan gücü yetiştirmeyi ve bilim üretmeyi birarada amaçlayan ilk yüksek öğretim kurumu olan Darülfünun'un gerçek anlamda 1908 sonrası kurulması Fransız Devrimi ile üniversite arasındaki ilişki düşünüldüğünde anlamlıdır. Gene bu kurumun ilk özerk yüksek öğretim kurumu olması da, geleneğin nereden devralındığını göstermektedir. Türkiye Cumhuriyeti, Darülfünun'u 1924 yılında yeniden düzenlemiş, ancak gerçek düzenlemeyi 1933'te yapabilmıştır. Cumhuriyet dönemi üniversitelerin tarihi, devletin ihtiyaçları doğrultusunda üniversitelerin yeniden düzenlenmesi ve ayrıntıların tasfiyesi tarihidir. Üstelik bu düzenlemelerde dünyada yaşanan gelişmelerin büyük etkisi vardır. Bu yüzden YÖK benzeri bir kurum ilk olarak 1973'te tasarlanmış ve ancak 12 Eylül 1980 ertesinde uygulanabilmıştır.

7. Türkiye'de üniversite aktarılan, ama aynı zamanda yaratılmaya çalışılan bir gelenek demektir. YÖK'ün kurulmasıyla yaratılan geleneğin olumlu yanları yok edilirken, 1933 tasfiyesinden DTCF tasfiyesine oradan da 147'lere uzanan habis ruh yeniden hortlamıştır. Kemal Gürüz'ün YÖK Başkanı olmasına kadar geçen sürede, YÖK büyük bir tasfiye yapmıştır. Bu tasfiye sadece çok sayıda öğretim elemanının üniversitelerden uzaklaştırılması ile sınırlı değildir, hatta tasfiyenin bu yönü en önemsiz olanıdır. Asıl tasfiye o güne kadar yerleşen 'üniversite' kavramının içeriğinde yapılan tasfiyedir. Bu tasfiye sonucu üniversitenin iki temel işlevinden biri olan bilim üretme işlevi fiilen yok edilmiş, bu kurumlar devletin basit birer ideolojik aygıtına indirgenmiştir.

TÜSİAD'a rapor hazırlayan Kemal Gürüz'ün YÖK Başkanı olmasıyla Türkiye'de yeni bir dönem başlamıştır. Bu yeni dönem üniversitenin yeniden kurulması dönemi

olarak adlandırılabilir. Koç Holding ve Sabancı Holding'in üniversite kurma kararıyla birlikte birer enerji şirketi kurması da aynı döneme rastlar ama bu bir rastlantı değildir. İçinde yüksek öğretim de olmak üzere eğitim, tıpkı sağlık, sosyal güvenlik, enerji v.b. gibi kamu hizmetleri artık ticari bir faaliyetin konusu olacaktır. Kamunun genel yararını koruyan devletin bu alana katkısı ise 'seçilmiş' bir katkıya dönüşecektir. Bilim üretme işi uygulamaya dönüşme olanağı arttığı ölçüde tekellerin araştırma ve geliştirme merkezlerinde yapılacaktır.

8. Fransız Devrimi ertesinde kurulan ulus-devletler, üretici güçlerin gelişmesinin önünü açtığı oranda ulusun sınırlarını da geliştirmişlerdir. Seçme ve seçilme hakkının burjuvaziden işçi sınıfına, erkeklerden kadınlara doğru genişlemesi, bu yönüyle ulusun genişlemesi ve yayılması anlamına gelir. Parlamentolar siyasetin merkezine yerleştiği ölçüde, parlamento oluşumuna katılan sınıflar -değişik oranlarda çarpıtılmış olarak da olsa- taleplerini siyaset aracılığıyla gerçekleştirme olanağına kavuşmuşlardır. Bu taleplerin en önemlilerinden biri sınıf atlama aracı olarak eğitim alma talebi olmuştur. Bugün bile, her ülkede ulusun büyük çoğunluğu, çocuklarının sahip olabileceği ertelenmiş bir yarar uğruna büyük özverileri göze almaya hazırdırlar ve almaktadırlar. Eğitimin 'kamu hizmeti' olmaktan çıkarak ticarileşmesi, kaçınılmaz olarak siyasetin ilgi alanı dışına çıkmasına yol açacaktır. Aynı gelişmenin sağlık, sosyal güvenlik, enerji, iletişim gibi alanlarda da yaşanması 'siyaset'in tabanını daraltmakta ve sınıfsal taleplerin 'siyaset' dışında dillendirilmesinin zeminini hazırlamaktadır. Bu koşullarda, ulusdevletin üniversitesini savunmak, aynı zamanda parlamentoyu, siyaseti ve giderek 'demokrasi'yi savunmakla özdeşleşmektedir. Türkiye'de üniversiteyi savunmak ise, Türkiye'de olduğu kadarıyla, kazanımları savunmak anlamına gelmektedir.

10. 1970'lerde üniversite öğrencileri 'yemekler ucuzlasın', 'yurtlar düzeltilsin', 'öğretim demokratikleşsin', 'öğrenciler yönetime katılsın', 'polis üniversiteye girmesin' diyorlardı. Bu talepler yeni kazanımları amaçlıyordu. Bugün ise daha cılız bir sesle 'paralı eğitime hayır', 'polis okulu terketsin' gibi savunmacı talepleri dillendiriyorlar. Bu diğer alanlarda da böyle. Yakın geçmişe kadar emekçi sınıf ve katmanların talepleri 'daha fazla' idi, bugün 'elimdekini alma!', ya da 'hepsini alma!' biçiminde.

Kriz kapitalizmin krizidir, yani burjuvazinin krizi. Krizi aşmak için saldıran burjuvazidir, haklarını savunanlar ise emekçiler. Çünkü dünya burjuvazinin dünyasıydı ve burjuvazinin bizi dünyaya ortak etme vaadi vardı. Burjuvazi bugün bu vaadinden vazgeçtiğini ilan etti. Onun çünkü dünyasını biz bugün savunacak mıyız? Ne oranda savunacağız? O dünyanın bize verdikleri birer başış mıydı, yoksa uzun mücadelelerin ürünü müydü? 'Üniversitenin değişmeyen özü' savunacaklarımız arasında mı? Bu sorular uzatılabilir, yanıtları tartışılabilir. Ancak, bu tartışmada söz alan herkes çünkü dünyayı mı istiyor, yoksa yeni bir dünya mı tahayyül ediyor olduğuna karar vermelidir. Bizler, Türkiye'de yaşayanlar için çünkü dünya hiç de övünülecek bir tablo sunmuyor üstelik. Üniversitenin sorunlarını aşmak için 'yeni modeller' öneren 'gizli liberaller' ise bu tartışmanın tarafı değildir.